

Чонгарск тагтин төлө дээлдэн

С. М. Буденный болн К. Е. Ворошилов толгъачта полевой штаб 1920 джилин октябрин 30 асхи-орахи Отрад селәнур ирв. Негдгч Мөртә цергин реввоенсоветин кавалерийск онц бригад штабла хамдан ирв. Дәачирнь болн командирмүднь хонга бәәрән олдж зогсцхав. Хойрдгч полк товмудтагъан Александровск буурлв.

Ноябрин нег шинин өмн сө долан дивизтә врангельск корпус Отрад селәг эзлв.

Отралар дәврдж зуллгън врангельск цергүдин хваалгъ бәәсмн. Энүгиг тоолад С. М. Буденный болн К. Е. Ворошилов цуг дивизмүдиг Ново-Троицкүр өөрддж багтртха гисн зака өгв. Энүнд Негдгч Мөртә цергин штаб бас бәäv.

Ноябрин нег шин өрүн өрлә Ново-Троицк Отрад хойрин хоорнд мөртә цергүд бәәр бәрлдцхав. Дәäg Буденный Ворошилов хойр бийснь гардв. Кавалерийск онц бригадин полке, Ново-Троицкүр өөрддд ирчкн 4-ч кавалерийск дивизар дөнъ авад, Отрадур дәврв. Цагъачудла көблдн чавчллад селәнур мөри цергчирхин ордж ирв.

Врангельцириг харсхар бронемашид болн пулеметмүд ирцхав. Болв, мана товмуд дарунь тедниг илм кев. Дарунь, удалго цагъачудин шин частьмуд ирәд пулеметсәр күчтә гилгәр хадж 1-ч полкин мөртә цергүр дәврв. Полк цухрв.

10 час 30 минутла дәврлгъән дакад кехми гидж Негдгч Мөртә цергин командовань шийдв. Болв, эн дәврлгън чиги диилвртә болсн уга, цагъачуд дегд олн бәәдж.

Отрадәс зулдж грчч йовсн өшәтнриг арднй орад көблддж йовсн мөртә цергин 11-ч дивизин частьс ар үзгәс үдлә ордж ирв. Десд-өмн үзгәс Ново-Троицкүр мөртә цергин 14-ч дивизин хойр бригад ирв. Тер цергәр дүүрәд, харлдж одв. Отрадин өөр Негдгч Мөртә церг кевтән гилтә цуглрв.

Негдгч Мөртә цергин частьмуд С. М. Буденный, К. Е. Ворошилов хойр толгъачта, ноябрин нег шин асхи врангельцирүр дәврлгъ кев. Дроздовцир болн терск-астраханск мөртә церг бәәсн Отрадур мөртә цергин онц бригад дәврлгъ кедж орв. Барабович генералин частьмүдүр мөртә цергин 4-ч дивиз дәврлгъ кев. Мөртә цергин болн 6-ч дивизин нег бригад селәг эргүлдж бүслв.

Мөртә цергчирхин ницинь гүгүгәр дәврәд цагъачудиг күчтә гидгәр хамх цокв. Дорган-өмәрән үзг хәләддж өшәтн зулв Отрадин өөр Северн Таврин теетг болджах ноолдана хувин негинь олв. Цагъачуд 1000-с улү тов бронепоездмүдән цугтнй гилтә геегъад, 20 мингъ шаху күүгъән кел бәрүлв.

Октябрин 28-с ноябрин 2 күртл болсн дәәнд Врангель зунин туршар күцә кевтнй геев.

Отрадин эргмд хамхртлан цокулчкн врангельцир ягъад болв чиги шулугъар адгъдж гархд нәри-түрү газр күрч давад, аамшгәс бат Перекопин болн Чонгарин шилрт күрч бултхар адгъв.

Зулдж йовсн цагъачудин частьмүдлә ноолддж йовсн мөртә цергин 6-ч дивиз түрүн болдж Чонгарск тоха арлур күрәд цагъачуд гардг хаалгъинь бөглв. Болв, Северн Таврийас ик күчтә товмудта, олн бронемашистә болн танкста врангельцирин голлгч ик чидлнй шахдж ордж ирв.

Цагъачудин шахлгън күчтә болад дивиз цухрү зөвтә болв. Чонгарск тохарлур врангельцир ордж ирв, зулдж

йовх әмтс Крымг дүүргв. Чонгарск тоха арлд окопст болн сунгъггар хашалчкн газрмудт бултдж бәәддж өшәтн улм цаарандан харслтан батлхар белдв.

30-ч стрелковый дивизин частьмүд ноябрин 3 оргч сө Чонгарск тоха арлд шидрддж күцәд, бшәтнрин батлчкн газриг дәврлдж авх кертә болв. Орүн күртл мөрдтән болн әмтндән амрлгъ өгчкәд, өругъәр Чонгарск тоха арл авхар дә кехми гидж шийдвн.

Өр цәәмин алдн, дәврлгън әклгдв. Мөртә цергин 6-ч дивиз мөртә цергин 30-ч дивизлә хамдан врангельцирлә күчтә дәәлдә кегъад, Чонгарск тоха арлиг авб. Ошәтнрин салдсмуд зерзевән хайлдад, гаран өрглдәд, манд ордж өгцхав.

Мөриә үкм хурдарн дивизмүдүр Буденный Ворошилов хойр ирв. Тедн дәачириг диилвр бәрснднй йөрәв.

— Не, зөрмг йовудта болсн төләднй 6-ч дивизин нериг сольхми гидж келцхав.

— Керм неринь сольхар седжәхлә, терүг Чонгарск гидж нерәдхми, — гидж би келүв.

— Мел чик. Терүг Чонгарск тоха арл авснднй Чонгарск дивиз гидж нерәддж неринь хуврүлхми. — гилдв.

Врангелиг Хар тенгсд күргәд көөчкнә хөөн дивизин нерн сольгдв.

Чонгарск тоха арлд бидн орчкад уралан, цагъачуд зулхларн шатачкад гарсн тагтд күрвдн. Мана дәачир мөрдән хаяд йовчкад, бшәтнрлә көблдхар седв, болв аргъ уга, хәрү эр-

гх зөвтә болв. Шачасн тагт деерәгъәр гардг аргъ йир уга болв.

Ноябрин 9-д намаг Партизаны станкур дуудулдж. Энүнүр Омн-үзгин фронтин командующ М. В. Фрунзе ирв. Би шинкән терүг үзджәсмн тер. Булгъар куртка, савгър арсн махлата, юн чиги дәәнә темдг уга, төвшүн эгл күн. Нанд мел доран таасгдв. Терүнд болсн совещаньд С. М. Буденный К. Е. Ворошилов, Негдгч Мөртә цергин дивизин начальникуд, 30-ч стрелковый дивизин начальник бәәцхав. Ур Ворошилов мадниг Фрунзелә таньдулв. Командующ нанас сурв.

— Не, Чонгарск батллгъиг ягъдж авсан келлтхн гив.

Би ахрар келдж өгв. М. В. Фрунзе цаарандан ягъдж, ю кехин туск заавр маднд өгв.

— Керм, Перекоп деер түрү харгъад бәәхлә, мөртә цергиг Сивашар дамджулад юни аргъар болв чиги цагъачудин ар гиджгтнй гарх кергтә, — гидж тер үгән төгскәв.

Буденный Ворошилов хойр Фрунзелә хамдан удандан Першеек деер сүл болх дәәлдәнә туск зура күүндцхав.

Мөртә цергин 6-ч дивизин Чонгарур шүрүтә дәврлгъс келгъәр Негдгч Мөртә цергин Врангелиг уга келж чидлгънә дәәч керг төгссми.

Нег цөн өөр болчкад, 1920 джилин ноябрин 12-т М. В. Фрунзе Владимир Ильич Ленинд иигдж медүлсмн: «Республикинн өмн күцәх зөвтә эврәннй даалгъврән фронтин аармс күцәв. Российск контр-революцин сүл үурнь хамхлгдв. Крым дакнас Советск болхми».

Омн үзгин фронтд суд дәәлдән чилв, граждәск дән чилв. Төвшүн бәәлгънә өдрмүд ирв, делкәд түрүн социалистическ государств тосхх өдр ирв.

О. И. ГОРОВОИКОВ,
отставкд бәәх
генерал-полковник.

1918

1958